

İBNÜ'L-CEZERÎ'DE İNDİRAC USÛLÜ

Murat AKKUŞ¹

ÖZET

Kıraat, Kur'ân kelimelerinin yapılarında ve edâ keyfiyetlerinde meydana gelen farklılıklardır. Bu farklılıkları, nakledenlerine (imam ve râvilerine) nispet ederek bildiren ilme de kıraat ilmi denilmektedir. Her ilmin bir geçmişi, literatürü, bilginleri ve o ilim alanında kullanılan kavramları vardır. Kıraat ilmi de bahsedilen yönleriyle hadis, kelam, fıkıh ve tefsir gibi ayrı bir disiplindir. Kıraat ilminin gelişmesinde kıraat alimlerinin etkisi büyüktür. İbn Mücâhid (ö.324/936), İbn Mihrân (ö.381/992), Mekkî (ö.437/1045), Ebû Amr ed-Dâni (ö.444/1053), Şâtîbî (ö.590/1194) ve Ebû Şâme (ö.665/1267) gibi alimler onlardan bir kaçıdır. Hicri 9/Miladi 15. Yy'da yaşamış İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429) ise kıraat ilminde alanın önde gelenlerinden biridir. Özellikle yaşadığımız topraklarda (Anadolu) kıraatlerin ve eğitiminin yayılması noktasında mihenk taşıdır.

İlimlerin tahsilinde kavramların önemli bir yer tuttuğu açıktır. Kârî, mukrî, semâ, arz, infirâd, indirâc ve cem' gibi kavramlar kıraat tahsilinde ilk akla gelen kavramlardır. Bu kavramların eğitim ve öğretimle ilgili oldukları da göze çarpmaktadır. Kıraat ilmi eğitim ve öğretimi bahse değer kavramlar çerçevesinde birtakım etkenler sebebiyle doğuşundan günümüze gelişim göstermiştir. Yaşanılan coğrafyanın bilgi düzeyine, sosyal şartlarına, eğitimine ve metoduna bağlı olarak gelişimin hem hocaları hem de öğrencileri etkilediği görülmektedir. İbnü'l-Cezerî'ye kadar indirac usulünde Mısırlıların ve Mağriblilerin yönteminin “Harfte Cem” ve Şamlıların yönteminin “Vakfta Cem” İbnü'l-Cezerî'de birleştirilerek yeni bir yöntem geliştirilmesi ve büyük ölçüde onun yönteminin günümüzde de kıraat tahsilinde uygulanması ilgili bahse örnektir. İçinde bulunduğumuz dönemde İslam ülkelerinde hem infirad hem de indirac metodu uygulanmaktadır. İndirac metodu kullanılarak kıraatlerin muhtasar hale getirildiği ve zamandan tasarruf sağlandığı da kabul edilmiştir.

İşte çalışmamızda, kıraat öğretiminde dersin işlenişine/sunuşuna yönelik metotlar çerçevesinde infirad ve indirac usullerine yer verilecek ve İbnü'l-Cezerî'de indirac konusu ele alınacaktır. İbnü'l-Cezerî'nin kıraatlerin indiracında geliştirdiği usûlün ne olduğu anlatılacak, şartları örnekleriyle birlikte açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Cezerî, İnfirad, İndirac, Vakıfta Cem', Usûl.

¹ Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dr. Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek gibi sözlük anlamları olan kıraat², Kur'ân kelimelerinin yapılarında ve edâ keyfiyetlerinde meydana gelen farklılıklardır.³ Bu farklılıkları imamlarına nispet ederek bildiren ilme de kıraat ilmi denilmektedir. Kıraat ilmi konu olarak, Kur'ân kelimelerinin okunuş ve edâ ediliş biçimini, ittifak ve ihtilâf yönleriyle rivâyet edilen her vechi nakledenin kendisine dayandırarak incelemektedir.⁴ Ana teması bu olmakla birlikte, kıraatin çeşitleri, kıraat ilminin tarihi ve ekolleri de bu ilmin konusu içine girmektedir. İslâmî ilimler içerisinde ortaya çıkışı ve önemi bakımından önceliğe sahip olan kıraat ilmi, kıraat imamları tarafından okunan ve Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sahih kıraatleri, zayıf ve mevzû olanlarından ayırarak öğretmeyi hedeflemektedir.⁵

Kıraat ilminde, sözlü nakille birlikte kıraat vecihlerinin araştırılması, sahih ve şâzz kıraatler ve bunların senetlerinin incelenmesiyle ilgili derleme çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bu konuyla ilgili ilk çalışma yapanın, Hârûn b. Mûsâ (ö. 170/786) olduğu ifade edilmektedir.⁶ Bu konuda ilk eserin de Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/828) tarafından kaleme alındığı ittifakla söylenmekle birlikte⁷ daha önce kıraat imamlarından Ebû Amr (ö. 154/774), Hamza (ö. 156/772) ve Kisâî (ö. 189/805) tarafından kıraat ilmine dâir eserler yazıldığı da zikredilmektedir.⁸ İbnü'l-Cezerî ise bu alanda eser veren ilk müelliflerin isimlerini şöyle vermektedir: Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm (ö.224/838), Ahmed b. Cübeyr el-

² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru's-Sadr ts), 1:128; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevzâ Ahmed Zümerlî, (Beyrut: 1415/1995), 1:336; *Mu'cemü'l-vecîz*, Mecmeu'l-Lügati'l-Arabiyye, (Mısır: 1400/1980), 494.

³ Bedreddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Kahire: Mektebetü Dâri't-türâs 1404/1984), 1:318.

⁴ Muhammed b. Muhammed Şemsüddin Ebü'l-Hayr İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-talibin*, (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1999), 9.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Murat Akkuş, "Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)", *Mütefekkir* 2/3 (Haziran, 2015):151-176; *a.mlf*, *Kıraat Farklılıklarının Kur'ân'ın Anlaşılmasındaki Rolü: et-Tahrîr ve't-Tenvîr Örneği*, (Doktora Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2014).

⁶ Mustafa Sâdık Râfî, *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-belâgatü'n-nebeviyye*, Beyrut: 1425/2005, 40.

⁷ Râfî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 40; Kâtip Çelebî (Hacı Halife), *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, thk. Muhammed Şerâfeddin Yalçın, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (II cilt bir arada) ts, 2:1317.

⁸ Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk el-Verrâk İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Rızâ-Teceddüd, ys: ts, 38; Abdurrahman Çetin, "Kıraat ve Tecvid İlimleri Bibliyografyası", *UÜİFD*, II/2 (1987), 310; Abdülhamit Birışık, "Kıraat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25:432. Ayrıca kıraat ilmiyle ilgili ilk kaynağın "el-Kirâe"adlı Yahya b. Ya'mer'e (ö.89/708) âit olduğu söylenen bir eser olduğu da ifade edilir. Bkz. Birışık, "Kıraat", 25: 431-432; Mehmet Dağ, "Kıraat İliminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantiği ve Biçimi Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi*, 56/17 (Yaz-2013), 313.

Kûfî (ö.258/871), İsmail b. İshak b. el-Mâlikî (ö.282/895), İbn Cerir et-Taberî (ö.310/923), Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer ed-Dâcûnî (ö.324/936).⁹

Kıraat ilminin gelişmesi ilk derleme çalışmalarından sonra kıraatlerin tarih, teknik ve pratik yönden temel eserlerin vücut kazanmasıyla gerçekleşir.¹⁰ Kıraat ilminin gelişmesine katkı sağlayan alimlere başta İbn Mücahid (ö.324/936) olmak üzere şu isimlere yer verilebilir: Kasım b. Yusuf el-Hüzelî (ö.364/974), İbn Haleveyh (ö.370/980), el-Fârisî (ö.377/987), Hüseyin b. Osman ed-Darir (ö.378/988), Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin el-İsbehanî İbn Mihrân (ö.381/981), Muhammed b. Ca'fer el-Huzaî (ö.408/1017), Faris b. Ahmed (ö.410/1010), İsmail b. İbrahim es-Serahsi (ö.414/1023), Ahmed b. Muhammed et-Tallamenkî Meâfirî (ö.429/1037), Mekkî b. Ebi Tâlib el-Kaysi (ö.437/1045), Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî (ö.444/1053), İbn Zencele (ö.403/1013), Yusuf b. Ali el-Huzeli (ö.465/1072), Ebu Ma'ser Abdilkerim b. Abdissamed (ö.473/1035), Ebû'I-Hasen b. Ahmed Hemedânî (ö.569/1173), Ebû Muhammed Kasım b. Firrûh eş-Şâtibî (ö.590/1194), İsa b. Abdilazîz el-İskenderî (ö.629/1231), Abdurrahman b. Abdilmecid es-Safravî (ö.636/1238), Ali b. Muhammed es-Sehâvî (ö.653/1245), Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî (ö.665/1267), İbrahim b. Ömer el-Ca'berî (ö.732/1331), Ali b. Osman el-Bağdâdî (ö.801/1398) ve İsmail b. İshak el-Ezdî (ö.820/1417).¹¹

Kıraat ilminde İbn Mücahid ile başlayan temeli atılmış bir kıraat ilmi tasnifinden/gelişiminden sonra (dört asırlık bir zamanı kapsar) kıraat eğitim ve öğretiminin kurumsal bir yapıya kavuştuğu ve onlu sistemin ağırlığını hissettirmeye başladığı bir dönem vardır ki¹² kıraat tarihinin en önemli simalarından ve köşe taşlarından biri İbnü'l-Cezerî o dönemin kıraat otoritesidir. Onun belli bir kaynaktan gelen kıraat bilgisiyle yetinmemesi, kendisinden önceki kıraat kitaplarından olabildiğince yararlanması, on kıraatle ilgili belli tarik ve rivayetlerle yetinme yerine kendinden önceki kitaplarda geçen başka tarik ve rivayetleri aktarması ve sıhhat yönünden değerlendirmesi onu otorite yapan hususlardan birkaçıdır. Yine İbnü'l-Cezerî kaynaklardan verdiği bilgileri teoride bırakmamış kaynakların içerdiği vecihleri üstadlardan ahzetmiş/bizzat okumuştur. Bunun için pek çok seyahat de gerçekleştirmiştir.¹³

⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ, (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1:34-35.

¹⁰ Dağ, "Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine", 314.

¹¹ İsimleri verilen alimler ve eserleri için bkz. Çetin, "Kıraat ve Tecvid İlimleri Bibliyografyası", 310-314.

¹² Dağ, "Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine", 315.

¹³ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 88-90.

İbnü'l-Cezerî kendi döneminde pek çok öğrenci yetiştirmesinin yanı sıra (Yıldırım Beyazıt'ın oğulları/Osmanlı şehzadeleri Muhammed, Mustafa ve Musa onun öğrencileri arasında yer alır)¹⁴ pek çok eser de yazmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ihtilaflarıyla ilgili eserleri *en-Neşr*, *Tayyibetü'n-Neşr*, *Takrîbü'n-Neşr*, *Tahbîru't-Teysîr*, *ed-Durra el-Mudîe*'dir. Onun kıraat kavramları, tarihi ve kıraatlerin sıhhati meselesi konularını içeren bir eseri vardır ki ismi *Müncidü'l-Mukriîn*'dir. Kıraat âlimlerinin biyografilerine yer verdiği *Gayetü'n-Nihâye fî Tabâkâti'l-Kurrâ*'sı da diğer eserleri gibi sonraki süreçte kıraate dair yazılan eserlere kaynaklık etmektedir. İbnü'l-Cezerî öyle velüt bir alimdir ki onun yazdığı eserler üzerine yapılan incelemelerden kıraat tahrirâtı ortaya çıkmıştır.¹⁵

İbnü'l-Cezerî'nin kıraat tarihinde önemli bir yere sahip olmasının ötesinde Anadolu'da kıraatlerin yerleşmesine, kıraat faaliyetlerinin kurumsal bir yapıya bürünmesine öncülük eden bir alim adeta bir lokomotif olması da bizler için ayrı bir anlamı ve değeri vardır. İbnü'l-Cezerî'den eğitim alan Anadolu'daki pek çok şeyh/üstad (Bursa Hüdâvendigâr Camii hatibi Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî (ö.799/1397) onlardan biridir ve İbnü'l-Cezerî'den Şam'da kıraat okuyup icazet almış) kıraat ilminin gelişmesine ve yayılmasına katkısı olmuştur.¹⁶

İbnü'l-Cezerî yazdığı eserleriyle, yetiştirdiği öğrencileriyle kıraat ilmine katkı sağladığı gibi bir de kıraat eğitim ve öğretiminde vakıfta cem' metoduna yeni bir usul geliştirmiştir. Kendisinden sonraki her dönemde o usul kıraatlerde kullanılmış ve kullanılmaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin geliştirdiği bu usulün tanıtımı ve şartları tebliğimizin konusunu oluşturmakta ve ilerleyen sayfalarda yer alacaktır.

Kur'ân kelimelerinin yapılarında ve telaffuzlarında tahfif, teşdid ve benzerleri gibi meydana gelen farklı okunuşlar anlamındaki kıraatin bir ilim olarak öğrenilmesi ve öğretilmesi başlı başına uzun yılları alan bir uzmanlık işidir. Kıraat ilmi herhangi bir kitaptaki bilgiyi öğrenmeye ve ezberleyip hocaya ve dinleyene aktarmaya benzemez.¹⁷ Kıraat, nakle/dinlemeye dayalı bir ilimdir.¹⁸ Kıraat ilminin Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından konulan

¹⁴ İbnü'l-Cezerî'nin öğrencileri için bkz. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 2. Baskı (İstanbul: İFAV, 2012), 195.

¹⁵ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlimi*, 91.

¹⁶ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 195.

¹⁷ Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlimi ve Tarihi*, 2. Baskı (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 149.

¹⁸ Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, (Ankara: 2005), 12.

ve yüzyıllar içerisinde uygulanarak gelen ve bir manada olgunlaşan bir eğitim-öğretim/talim usulü vardır.¹⁹ Bu usuller hem talebeyi/öğrenciyi hem de hocayı bağlamaktadır.

Kıraat eğitim ve öğretimi alacak kişilerde/öğrencilerde başta iyi bir tecvid bilgisi, seba-aşere kıraat imamlarından bir raviye göre Kur'an'ı hatmetme, Kur'an'ı ezberleme/hafızlık şartları aranmaktadır. Ayrıca öğrenciden ilim elde etmede tenezzül, edeb, nezaket, takip ve hizmeti elden bırakmaması, kendisini tahsilden men edecek güncel meşguliyetlerden uzak durması, kötü düşüncelerden kaçınarak kalbini hazır hale getirmesi, hocasını liyakatli kabul etmesi, kendisini hocasından üstün görmemesi, saygı ve hürmetle derse başlaması beklenmektedir. Kıraat elde etmede talim çok önemli olduğu için hocasının yüzüne bakması, sema yoluyla kıraatin telaffuz keyfiyetini iyi alması, kendi kendine öğrenmeye çalışmaması da öğrencinin yararınadır.²⁰ Öğrenci kıraatleri ahz ve kıraat ederken Kur'an okumada gösterilecek edeb ve erkana da dikkat etmelidir. Kıraat öğrenimi yapacak bir öğrenci kaynak metinleri çözmede ve anlamada sorun yaşamayacak seviyede Arapça bilgisine, rasmül-mushaf ve dabtul-mushafla ilgili bazı kavram ve kaynakları öğrenme/Mushaf bilgisine, vakıf ve ibtida, addü'l-ây ve isnad bilgisine de sahip olmalıdır.²¹

Kıraat eğitim ve öğretimi verecek kişi/hoca başta kıraatlerin eda keyfiyetlerini kendi hocasından iyi almış olmalıdır. Diğer İslami ilimleri vermede aranan şartlarda olduğu gibi hocalardan kıraat dersine de ihlas ve samimiyetle başlaması, kendi nefsinin ıslaha çalışması, yumuşak huylu ve sabırlı olması, az gülmesi, vakar ve tevazu sahibi olması, dini emirler konusunda hassasiyetle yaklaşması, hased, kibir ve riya gibi haramlardan da uzak durması beklenmektedir. Ayrıca hocaların öğrencilere aktardığı bilgileri, tavsiye ve emirleri önce kendi hayatında uygulaması talebenin ihtiyaçlarını gidermesi, ona daima iyilikte bulunması, öğrencinin vereceği zahmete katlanması ve sabretmesi hocalardan umulmaktadır.²²

Kıraat eğitim ve öğretiminde talebede/öğrencide ve hocada/üstatta aranan şartların yanı sıra uygulanan birtakım metotlardan/tariklerden/usullerden bahsedilebilir. Sema ve arz gibi kıraatlerin tahsiline ilişkin tarikler olduğu gibi İmam Şâtibî'ye nispet edilen Şatibiyye tariki, Ebû Amr ed-Dânî'nin eserine atfen *Teysir* tariki, İbnü'l-Cezerî'nin *Teysir*'e ilaveten üç kıraatı tanıttığı *Tahbir* isimli eseri uygulamada esas alan Tahbir tariki ve yine İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'ini ve *Neşr*'in muhteviyatının 1015 beyit şeklinde nazım hale geldiği *Tayyibesine* atfen Tayyibe tariki ve son dönemlerde çok yaygın olarak kullanılan *Zübde*'ye

¹⁹ Geniş bilgi için bk. Necati Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990).

²⁰ Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, (İstanbul: İFAV, 2015), 75-76.

²¹ Geniş bilgi için bk. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 71-96.

²² Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 77.

nispetle Zübde tariki gibi eser isimlerini temel alan tarikler de vardır. Kıraat imamlarına nispetle yedi kıraat/seba tariki, on kıraate nispetle aşere tariki, aşere tarikine ek olarak on kıraat imam ve ravilerine ilaveten ravilerin de ravilerine nispetle takrîb tariki gibi okuyuşların nispet edildiği zevata ve sayılara ilişkin tariklerden bahsetmek de mümkündür. Yine Mertebeteyn ve Meratib-i Erbeaa denilen uygulamada med mertebelerini esas alan tarikler olduğu gibi öğretim usulünün yaygınlık kazandığı bölgeye izafeten Meğaribe tariki/ekolü ve Meşârika tariki/ekolü de vardır. Ayrıca kıraat kaynaklarına bakıldığında İstanbul Tariki ve Mısır Tariki gibi isimler de bir yönüyle yaygın olduğu bölgeye nispetle isimlendirilmiştir.²³

Yukarıda verilen metotların/tariklerin yanı sıra kıraat eğitim ve öğretiminde dersin işlenişine/sunuşuna yönelik ya da tilavet tarzı bakımından diyebileceğimiz usuller de vardır. Bunlar infırad ve indirac usulleridir ve tebliğimizin ana konusunu oluşturmaktadır.

1. KIRAATLERDE İNFİRAD VE İNDİRAC USULLERİ

1.1. İnfırad Usulü

İnfırad yalnız olma, yanında kimse bulunmama manalarındadır.²⁴ Kıraat ıstılahında kıraatleri ayrı ayrı okuma, rivayetleri birbirine karıştırmadan okuma, her rivayet için ayrı hatim indirme şeklinde anlandırılmaktadır.²⁵ Kur'an vecihleri her râvî ve her bir imam için bir hatim yapmak suretiyle öğrenilir ve öğretilirse infırad usulü tatbik edilmiş olur.²⁶

Hiz. Peygamber döneminde Kur'an tilavet edilirken veya öğretilirken infırad usulünün uygulandığı ve birden fazla kıraatin bir kişi tarafından aynı anda tilavet edildiğine dair bir uygulamanın olmadığı ifade edilmektedir.²⁷ Kıraatlerin tedvin sürecinden sonra da Kur'an'ın tamamı infırad usulüyle okunmuş ve okutulmuş talebe bir kıraatte hatim yapmadan diğerine geçirilmemiştir.²⁸

Kıraat eğitim ve öğretiminde infırad usulü hicri 1. yılın başından ed-Dânî (ö.444/1053), İbn-i Şîta (ö.445/1053), el-Ehvâzî (ö.446/1054) ve el-Hüzelî'ye (ö.465/1072) yani hicri 5. asra (miladî 1106) kadar uygulanmıştır.²⁹ Uygulanagelen infırad usulü her kıraate

²³ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat Eğitiminde Tarikler", Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı, 2000, 165-177; a.mlf, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 97-107; Necati Tetik, "Kur'an Tilavetinin Veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usülleri", AÜİFD, 9 (1990):238-244; a.mlf, "Kıraat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kıraat Eğitiminde Meslekler", Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV, İstanbul, 2002, 147-167.

²⁴ Muhammed Murtazha ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l-kâmûs*, (Mısır: 1306), 2: 449.

²⁵ Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 99.

²⁶ Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebi'l-Fazl İbrahim, (Mısır: 1974), 1: 352; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 2. Baskı, (İstanbul: İFAV, 2009), 74-75.

²⁷ Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 99.

²⁸ Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 152.

²⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:195.

ve rivayete ayrı hatimler gerektirdiği için zaman alıcı ve sabrı gerektiricidir. Bu yönüyle kıraat ilmi tahsili uzun seneler almıştır.

Kıraatlerin infiradî okunduğuna dair İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inde yer alan bazı bilgiler şöyledir:

1. Ebü'l-Hasen Ali b. Abdî'l-Gāni el-Husarî el-Kayruvânî (ö. 468/1075) yedi kıraati öğrenmek için hocası Ebubekir el-Kasrî/el-Kusarî'nin önünde 10 senede 90 hatim inmiş. Bunu dizelerde şöyle ifade etmiştir:

وَأَذْكُرُ أَشْيَاجِي الَّذِينَ قَرَأْتُهَا ... عَلَيْهِمْ فَأَبْدَأُ بِالْإِمَامِ أَبِي بَكْرٍ
قَرَأْتُ عَلَيْهِ السَّبْعَ تِسْعِينَ حَنْمَةً ... بَدَأْتُ ابْنَ عَشْرِ ثُمَّ أَكْمَلْتُ فِي عَشْرِ

“Kırâati kendilerine okuduğum şeyhlerimi hatırlıyorum ve İmam Ebû Bekir ile başlıyorum.

Ona doksan hatimde sebayı okudum on yaşında başladım ve on senede tamamladım.”³⁰

2. İbn Mücahid'in ashabından olan ve onun senelerce rahle-i tedrisinde ders görmüş Ebü'l-Hafs el-Kettânî (ö.390/1000) Asım (ö.127/745) kıraatini hocasına okuduktan sonra Asım kıraatinden başka kıraatleri kendisine vermesini istemesine rağmen kabul görmemiştir.

3. Ebü'l-Feth Ferec b. Ömer el-Vâsitî (ö.380/991), Kur'ân'ı Ebû Bekir Şûbe (ö.193/809) rivayetinden Yahya el-Uleymî (ö.243/857)³¹ tarikini hocalarından biri olan İbn Sevvâr'a okumuş ve senelerce de muhtelif hatimler okumasına rağmen hiçbir rivayeti diğer rivayetle cem etmemiştir.

4. Hicri 1. asırdan hicri 5. asra kadar infiradi usulle okuma işi devam etmiştir. Hicri 5. asırdan itibaren bütün kıraatleri bir hatimde toplama işi indirac/cem metodu ortaya çıkmış ve İbnü'l-Cezerî dönemine kadar da gelmiştir. Bununla birlikte kıraat âlimlerinden bazıları selefın geleneğinde olmadığını ileri sürerek bu uygulamayı (cem meselesini) çirkin görmüşse de bu metot az zamanda çok bilgiler öğrenmek maksadına yönelik bir eğitim tarzı olarak değerlendirilmiş ve kabul görmüştür.

5. Şâtibi'nin damadı Kemal ed-Darîr (661/1262) Şâtibi'den kıraat okuduğunda yedi kıraatten her biri için üçer hatim indirmişti. Mesela yedi imamdan biri olan İbn Kesir'in (ö.120/738) kıraatini okuyacağı zaman; önce onun ravilerinden Bezzî'nin (ö.250/864) rivayeti ile bir hatim indirdi, sonra diğer ravi Kunbûl (ö.291/904) için aynı şeyi yaptı. Sonra iki ravinin rivayetini cemederek üçüncü hatmi indirdi. Bu usulle yedi kıraati 19 hatimle

³⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:194.

³¹ Yahya b. Muhammed b. Kays el-Uleymî el-Ensârî el-Kûfî (ö. 243/857). Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğayetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982), 2:378.

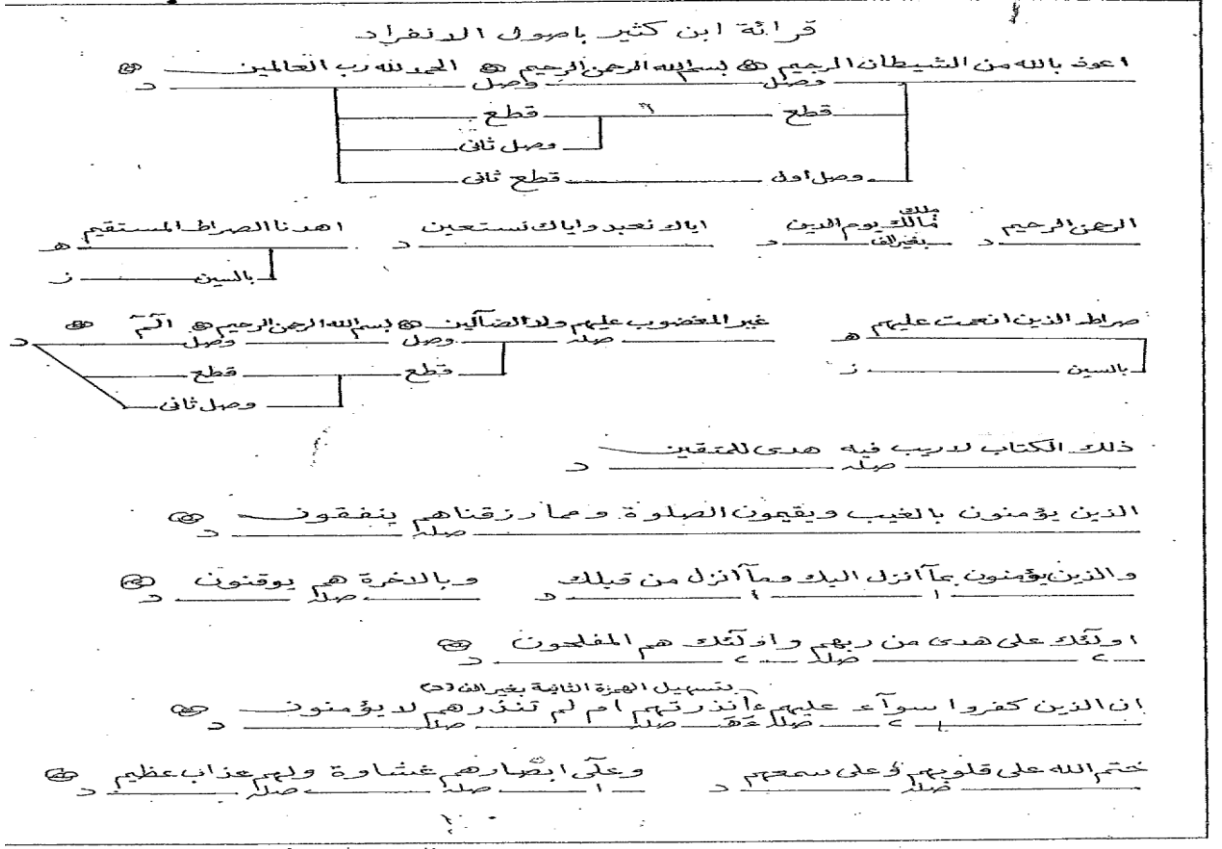
tamamlamıştı. Ancak yedi imamdan Kisâî'nin (ö.189/805) ravilerinden olan Ebü'l-Harise (ö.240/854) sıra gelince onun rivayetini diğer ravi Dûrî (ö.248/862) ile birleştirmişti. Kemal Darîr bu konuda şöyle demektedir: “Ebü'l-Haris rivayetiyle de bir hatim okumak istedim, üstadım diğer ravi ile birleştirmemi istedi. Bu suretle iki raviyi cemederek ahkaf suresine geldiğimde üstadım Hakk'ın rahmetine kavuştu.”

6. İbnü'l-Cezerî'nin hocasının hocası et-Takî es-Sâîğ, 21 hatim yaparak Kıraat-i Seba'yı ve 30 hatim yaparak Kıraat-i Aşere'yi ikmal etmeden hiçbir kimseye cem uygulamasına izin vermemiştir.³²

İnfiradi okuyuş usulüne örnek olarak yine şu bilgileri paylaşmak yerinde olacaktır: Günümüzde Dünya ülkelerinin genelinde İmam Asım (ö.127/745) kıraatinin Hafs (ö.180/796) rivayeti üzerine Kur'an infiradi olarak hem okunmakta hem de ezberlenmektedir. Bu uygulama Hafs'ın tek bir rivayetinin bir hatimle okunuyor olması yönüyle kısmi bir infirada örnek oluşturur. Hafs'ın her bir rivayeti ayrı ayrı hatimlerle okunmuş olsa o takdirde Hafs'a ait olan okuyuş farklılıklarının tamamı infiradî olarak kıraat edilmiş olacaktır. Çünkü infirâd, her bir kıraât imamının her bir ravisinin her bir rivayetiyle ayrı ayrı hatimlerle kıraat imamlarına ait olan kıraât farklılıklarını icra etmektir.

Ayrıca 2010-2013 tarihleri arasında Rize Müftü Yusuf Karali Eğitim Merkezinde kıraat hocalarımız olan Halim Garip, Fatih Çatmakaş ve Ayhan Mansız hicri 5. asra kadar infiradi kıraat okutulduğunun bir göstergesi olarak Bakara Suresinin ilk 37 ayetini İbn Kesir kıraatine göre bizlere okutmuşlardır. İbn Kesir kıraatinin infiradi okunmasına bir örnek olarak yine kıraat hocamız Abdullah Boz'un tükenmez kalemle yazdığı kürrasesinin/nüşhasının ilk sayfalarından Fatiha suresi ve Bakara suresinin ilk 7 ayeti örnek verilebilir.

³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:194-195.

İbn Mücahid ve onu takibeden ilk asırda dahi infirad usulünü titizlikle uygulayanlar bulunmuş, senelerce kıraat okumuş kimselere bile kıraatleri cem etme müsaadesi verilmemiştir.³³ Ancak Şâtibi'nin öğrencisine Kisâi kıraatinde ravileri birleştirerek okuma iznini vermesi, kıraati sebayı ve aşereyi hazmetmiş ve okumuş, kıraat, rivayet ve tarik ayrımlarını iyi bellemiş kimselere az zamanda çok bilgiler öğrenmek maksadına yönelik bir eğitim tarzı olarak değerlendirilmesi ve halef tarafından da kabul görmesi cem metoduna meşruiyet sağlamıştır. Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin, hocası İbnü'l-Lebbân'dan (ö.776/1374) indirac tarikiyle kıraat tahsil ettiğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.³⁴

1.2. İndirac Usulü

İndirac dahil olma³⁵, içine sıkıştırma anlamlarına gelmektedir.³⁶ Kıraat ıstılahında ise bir hatimde bütün kıraat vecihlerini tedris ve kıraat etmektir.³⁷ Bir başka tanıma göre rivayetleri bir araya cemederek okumak demektir.³⁸

Kıraatlerin indiracı/cemi meselesi Ebû Amr ed-Dâni (ö.444/1053), Mekki (ö.437/1045), İbn-i Şîta (ö.445/1053), el-Ehvâzi (ö.446/1054) ve el-Hüzelî (ö.465/1072) gibi

³³ Tetik, Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 101.

³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:196.

³⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-arus*, 2:46.

³⁶ Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 74.

³⁷ Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları*, 74.

³⁸ Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 101.

âlimlerin asrı olan hicri 5. asırdan itibaren yaygınlık kazanmıştır. Kıraatlerin indiracının faydası çoktur ve güzel bir uygulamadır.³⁹

Çağımız araştırmacılarından Necati Tetik indirac metoduyla ilgili şu önemli tespitlerde bulunmaktadır:

“İndirac usulünün tatbikatı hicri 5. asırdan sonraya rastlar. Bu usulün kimin tarafından ortaya atıldığı hususunda; görebildiğimiz kaynaklarda (İbn Ğalbûn’un (ö.399/1009) *et-Tezkirası*, Ebu Ali Bağdâdî’nin (ö.438/1046) *er-Ravzası* ve Ebû Amr ed-Dânî’nin *et-Teysîri*) herhangi bir kayda rastlayamadık. Hatta İstanbul Kütüphanelerinde mevcut bulunan beşinci hicri asırla onu takibeden ilk iki asra ait eserlerden büyük bir kısmını gözden geçirdiğimiz halde cem konusuna temas edildiğini göremedik. Kanaatimizce bu husus hicri 5. asırda kurranın büyük bir kısmının iltifat etmediği bir meseledir. Bununla beraber kıraat taliminde hoca ve talebenin gayretinde de göze çarpar bir azalma başlamış durumdadır.”⁴⁰

İbnü’l-Cezerî’ye göre hicri 5. asırla indirac/cem metodu ortaya çıkmıştır ve uygulanmaya başlamıştır. Böyle olmasının yanında kendi döneminden önceki kıraat âlimlerinden hiçbirisi eserlerinde indirac usulüne yer vermemiştir. Ancak Ebü’l-Kasım es-Safrâvî (ö.636/1238) *I’lân* isimli eserinde indirac konusuna çok kısa değinip geçmiştir.⁴¹ Yine Şâtibî’nin öğrencisine Kisâi kıraatinde ravileri birleştirerek okuma iznini vermesi, İbnü’l-Cezerî’nin, hocası İbnü’l-Lebbân’dan (ö.776/1374) indirac tarikiyle kıraat tahsil etmesi ve hicri 5. asırdan İbnü’l-Cezerî dönemine kadar belli şartlarla indiraca izin verilmesi kıraatlerde indirac metodunun varlığının göstergesidir.

Önemli hususlardan biri de kıraatlerde indirac/cem metodunun ortaya çıkma sebepleridir. Niçin indirac metodu uygulanmaktadır? Kaynaklarda şu hususlar dile getirilmektedir: Hocaların ve talebelerin gayretinin azalması, günlük meşgalelerin çoğalması, her şeyi çabuk öğrenme hırısı ve yüksek rakamlara varan hatimlerin sayısı⁴² ve az zamanda çok bilgiler öğrenmek ve eğitimi kolaylaştırmak amacının gerçekleştirilmesi.⁴³

Artık verilen nedenlerle birlikte kıraatlerde indirac uygulanmaya başlamış ancak birtakım şartlar da ileri sürülmüştür: Muteber bir hocanın huzurunda kıraatleri teker teker okuyup sonra cem etmek isteyenlere izin verilmesi,⁴⁴ kıraat, rivayet ve tariklerin iyice

³⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:194.

⁴⁰ Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 102.

⁴¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:194.

⁴² Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 102.

⁴³ Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 152.

⁴⁴ Suyûtî, *el-İtkan fi ulûmi ’l-Kur’an*, 1: 352.

öğrenilmesi ve birbirine karıştırılmaması⁴⁵, kıraat ve resmi hatta dair birer kitabın ezberlenmesi ve harflerin mahrec ve sıfatlarının iyi öğrenilmiş olması ve uygulanabilmesi.⁴⁶

1.2.1. Kıraatlerde İndirac

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren kıraat eğitim ve öğretiminde kıraatlerin tahsiline ilişkin sema ve arz usullerinden bahsedilebilir. İbnü'l-Cezerî dönemine kadar kıraatlerin icrasına ilişkin ise yukarıdaki usullere ek olarak şu hususlar söylenebilir:

1. İslam'ın ilk dönemlerinden hicri 5. asra kadar kıraatlerde infiradi usul uygulanmıştır.
2. Hicri 5. asırdan İbnü'l-Cezerî'nin dönemine kadar **Harfte Cem** (Mısırlıların ve Mağriblilerin mezhebi) ve **Vakıfta Cem** (Şamlıların Mezhebi) metotlarıyla gelen indirac usûlü uygulanmıştır.

İbnü'l-Cezerî ile birlikte harfte cem ve vakıfta cem metotlarının birleştirilerek üçüncü bir indirac usulü ortaya konmuştur.⁴⁷

Şimdi sırayla bu usuller hakkında bilgi verelim:

1.2.1.1. Harfte Cem/İndirac (الْجَمْعُ بِالْحَرْفِ)

Kıraat kaynaklarında Mısırlıların⁴⁸ ve Mağriplilerin⁴⁹ cem/indirac metodu olarak verilmektedir.⁵⁰ Kıraate başlayan kişi okuyuş esnasında ihtilafı kelimeye gelince, gideceği ayet sonunu veya durağı beklemeden, mevcut olan farklı okuyuşları ister ferş olsun ister usul/fonetik olsun peş peşe okuyup bitirir. Farklı okuyuşları icra ettikten sonra vücuhatı tamamlayarak eğer vakfetmek ister vakfetmek de uygun düşerse okuduğu son vecihte durur. Bundan sonra yeniden okumaya başlar, fakat vakfetmenin uygun olmadığı yerde durmayıp devam ederse bundan sonra gelen vechi ekler. Duruncaya kadar böyle devam eder. Eğer kendisinde farklı vecihler bulunan kelime kendinden sonraki kelimeyle bağlantılı ise – medd-i munfasıl, sekiz gibi-ihtilafı tamamlamak için ikinci kelimeyi de beraber okuması gerekecektir.⁵¹ Ebû Amr ed-Dânî'nin metodu olarak bilinen⁵², pratik ve kolay görünen, vecihleri hıfzetme ve akılda tutma bakımından daha elverişli olan “Harfte Cem” metodu

⁴⁵ Ebü'l-Kasım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, thk. Muhammed Surur, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2:134.

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-talibin*, (Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye: 1999), 15.

⁴⁷ Ebü'l-Hasen Ali b. Salim b. Muhammed en-Nurî es-Safakusî, *Gâysü'n-nef'ı fi'l-kirââti's-seb'i*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 1:21.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:201; Safakusî, *Gâysü'n-nef'ı fi'l-kirââti's-seb'i*, 1:21.

⁴⁹ Mağripten kastedilenin Endülüs olduğu söylenmektedir. Bkz. Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 112.

⁵⁰ Safakusî, *Gâysü'n-nef'ı fi'l-kirââti's-seb'i*, 1:21.

⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:201; Safakusî, *Gâysü'n-nef'ı fi'l-kirââti's-seb'i*, 1:20-21.

⁵² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:202; Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2:136.

uygulamada kıraatin revnakını ve zinetini yani mana bütünlüğünü ve okuyuş ahengini bozduğu düşüncesiyle bazıları tarafından tenkit edilmiştir.⁵³

Örnek olarak Yusuf suresi 23. ayetinin ilk bölümündeki okuma farklılıkları verilebilir:

وَرَأَوْدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الظَّالِمُونَ

“Evinde bulunduğu kadın onu kendine çağırdı, kapıları sıkı sıkı kapadı ve “gelsene” dedi. Yusuf: “Günah işlemekten Allah’a sığınırım, doğrusu senin kocan benim efendimdir; bana iyi baktı. Haksızlık yapanlar şüphesiz başarıya ulaşamazlar.” dedi.”

İlgili ayetin هَيْت لَكَ وَ قَالَتْ هَيْت kısmında هَيْت kelimesinde farklı okuyuşlar vardır⁵⁴:

هَيْتُ هَيْتُ هَيْتُ هَيْتُ diyerek cemedilir ve bitirilir.

1.2.1.2.Vakfta Cem/İndirac (الْجَمْعُ بِالْوَقْفِ)

1.2.1.2.1. Şamlıların Usûlü

Kıraatlerin icrasına ilişkin vakıfta cem/indirac yapmak Şamlılıların metodu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁵ Vakıfta Cem/İndirac fikri, tilavete başlanıldığında ilk kelimedeki farklı okunuşların tamamlanması (Harfte Cem/İndirac Uygulaması) yerine ayetin içerisinde belirlenen en güzel vakıf nerede yapılabilir sorusundan hareketle ortaya çıkmış bir metottur.⁵⁶ Vakıfta cem/indirac metodu şöyledir: Okuyucu ilk başlamak istediği ravi ile başlar. Ayet içerisinde uygun bir vakfa veya duruma göre ayet sonuna gelince durur. Sonra başa dönerek tertibe göre ikinci okuyuş yapılır ve yine aynı yerde durulur. Sonra yine başa giderek üçüncüsü ve aynı şekilde diğer farklı okuyuşlar gerçekleştirilir. Örtüşen rivayetler ise tekrarlanmaz. Son okuyuşa kadar aynı başlama ve bitiş noktalarına riayet edilir. Vakıfta cem/indirac metodunda bir önceki metotta olduğu gibi belirli bir tertibe uymak zorunlu değildir.⁵⁷ Ancak Nafi'nin (ö.169/785) ravisi Kalûn (ö.220/835) ile başlayan İbn Mücahid'in tertibi selef'in takip ettiği yol olmuştur. Selef'in takip ettiği metotta da Kâlûn ile birlikte ashab-ı kasrdan olan İbn Kesir (ö.120/738) ve Ebû Ca'fer'in (ö.130/748) kıraatleri med ve sıla gibi hususlarda Kâlûn kıraati ile birlikte okunur.⁵⁸

⁵³ Şihabüddin Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, thk. Enes Mihrah, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000), 164.

⁵⁴ İlgili kelimedeki farklı okunuşlar için Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfû fîdalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbea aşer*, thk. Şaban Muhammed İsmail, (Beyrut: 1987), 2:13-144.

⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:201; Safakusî, *Gâysü'n-nef'i fi'l-kirâati's-seb'i*, 1:21.

⁵⁶ Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 110.

⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:201; Safakusî, *Gâysü'n-nef'i fi'l-kirâati's-seb'i*, 1:21.

⁵⁸ Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 111.

Vakıfta cem metodu harfte cem metoduna göre zordur, uzun zaman ve imkân gerektirir. Pratik ve kolay değildir. Ancak daha sağlam bir yoldur. Okuyuş ahengini bozmamaktadır.⁵⁹

Örnek olarak Bakara suresi 32. ayetteki farklılıklar verilebilir. Ayette med miktarlarının farklılığı dışında kıraat ihtilafı bulunmamaktadır. Fakat vakıfta cem metodu için farklı tarikler de göz önünde tutulduğunda uygun bir örnek olarak düşünülebilir.

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

“Melekler: Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz alîm ve hakîm olan ancak sensin, dediler.”

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا

ب د ح ج ع	١	-----
ب ط	٢	-----
ج ف	٥	-----
ك ر خ ل	٣	-----
ن	٤	-----

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

كلهم -----

Yukarıda bilgisi verilen uygulamaların artık zamanımızda, Mısır'ı Şam'ı diye bir ayırımı kalmamış, her ikisini birleştiren üçüncü uygulama aşağı yukarı her bölgede daha uygun ve pratik bulunarak yaygınlaşmıştır.⁶⁰ O da İbnü'l-Cezerî'nin geliştirdiği usûldür.

1.2.1.2.2. İbn Cezerî'nin Usûlü

İbnü'l-Cezerî'nin indirac tariki ile kıraatlerin nasıl cemedildiğine ilişkin verdiği usûller hakkında *Tayyibe* sinde yer alan şu beyitlere yer vermek gerekecektir:

وَقَدْ جَرَى مِنْ عَادَةِ الْأَيْمَةِ ... إِفْرَادُ كُلِّ قَارِيٍّ بِخَتْمِهِ
حَتَّى يُؤْهَلُوا لِجَمْعِ الْجَمْعِ ... بِالْعَشْرِ أَوْ أَكْثَرَ أَوْ بِالسَّبْعِ
وَجَمْعُنَا نَحْتَارُهُ بِالْوَقْفِ ... وَغَيْرُنَا يَأْخُذُهُ بِالْحَرْفِ
بِشَرْطِهِ فَلْيَرْعَ وَفَقًا وَابْتِدَاءً ... وَلَا يَرْكَبْ وَلْيَجِدْ حُسْنَ الْأَدَا
فَالْمَاهِرُ الَّذِي إِذَا مَا وَقَفَا ... بَيِّنًا بَوَجْهِ مَنْ عَلَيْهِ وَقَفَا

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2:201.

⁶⁰ Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, 103.

يَعْطِفُ أَقْرَبًا بِهِ فَأَقْرَبًا ... مُخْتَصِرًا مُسْتَوِ عِبًا مُرْتَبًا

- “(Kıraat ilminin tedrisi hususunda) Kıraat imamlarından cereyan edip gelen adet/usul her kıraat imamının kıraatini (her ravinin rivayeti ve tarikini ayrı) bir hatimle okuyup bitirmek şeklinde idi.”⁶¹

Bunu sağlamak için hoca öğrenciye ilk önce mensur ya da manzum ama muhtasar bir kıraat kaynağını okutur/ezberletir ve bu kaynağın terminolojisini iyice anlattıktan sonra her râvi ve her kâri için ayrı ayrı birer hatim yaptırırdı.⁶²

- “Tâ ki öğrenci Kıraat-i Sebâyı, Aşereyi veya bunlardan daha fazlasını bir hatimde okuyarak *Cemu'l-Cumu* ya ehliyet kazansın.”⁶³

Cemu'l-Cumu ile ilgili olarak Ali Osman Yüksel “Kıraat ilmi tahsili yapan bir öğrencinin hocasından önce 1. İmam Nafi'nin her 2 ravisi için ayrı ayrı birer hatim yapması; hemen arkasından Nafi için de bir hatim inmesi ve bu usûl üzerine İbn Kesir, Ebû Amr (ö.154/771), İbn Amir (ö.118/736), Asım, Hamza (ö.156/773), Kisâî, Ebû Ca'fer, Yâkûb (205/821) ve Halef (ö.229/844) ve bunların ilk 2 ravileri için de ayrı ayrı birer hatim yaparak hatim sayısını 30'a çıkarması ve bunlardan sonra hepsinin kıraatlerini (karışık olarak ve fakat bu sıraya uymak suretiyle bir hatimde) toplaması” anlamında olduğunu ifade etmektedir. İnfirad tarikinin öğrenciye okutulmasının *Cemu'l-Cumu*' metoduna hazırlamak için olduğunu ilgili beyitten çıkarmaktadır. Kıraat ilmi öğrenimini bu usul üzerine yapmayan *Cemu'l-Cumu*' okumayan ve okuyamayan öğrencilere kıraat icazetnamesi verilmediğini de eklemektedir.⁶⁴

İbnü'l-Cezerî *Tayyibe*'nin 427. beytinde şu bilgiler verilmektedir:

- “Biz cem'imizi vakıflarda yaparız. Bizden başkaları ise ihtilaf bulunan kelimeleri esas ve hareket noktası alırlar (harfte cem yaparlar).
- Ancak onu (harfte cem) esas alanlar vakıf ve ibtida noktalarına ve birtakım (telfik ve) terkipler yapmamaya dikkat etsinler ve istenen hüsnü'l-edâyı bulabilsenler.”
- “Mahir (hazik/kıraatlerde üstad) o kimsedir ki bir kelimedede vakıf yaptığı zaman ilerisinden başlayıp (ibtida) devam etmek isteyince de yine vakıf yaptığı kimselerin vecihlerini alarak devam eder.”

⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, thk. Muhammed Temim Mustafa ez-Za'mî, (Cidde: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ, 1994), 61.

⁶² Ahmed b. Muhammed el-Cezerî, *Şerhu tayyibetü'n-neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 163-164; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 426.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 61.

⁶⁴ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 426.

- “Uygulamayı okunan veche en yakın olan kurrayı ve buna da en yakın olan kimse ona atfederek, muhtasar/kısa ve bütün vecihleri içerek şekilde imamların tertib ve sırasına uyararak devam ettirir.”⁶⁵

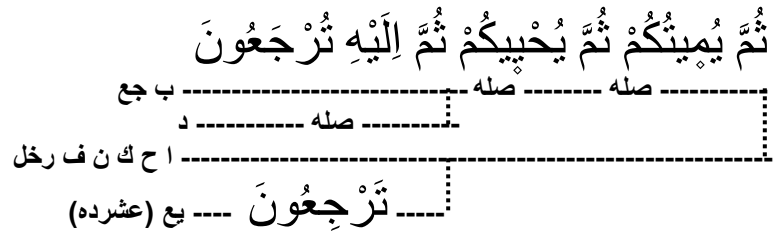
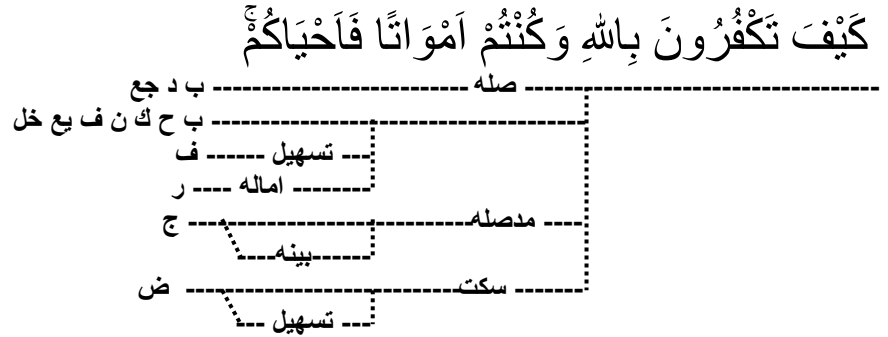
Tayyibe’de ve *en-Neşr*’de geçen bilgilere göre şerhleri de göz önünde tuttuğumuzda İbnü’l-Cezerî’nin kıraatlerde geliştirdiği vakıfta cem’ usulü hakkında şu bilgilere yer verilebilir:

İbn Cezerî her iki uygulamayı (Harfte ve Vakıfta Cem uygulamaları) görmüş ve avantajlarını birleştirerek yeni bir usul ortaya koymuştur.⁶⁶ Uygulama yine vakıfta cem’ olarak gerçekleşmektedir.⁶⁷ Bu usule göre; okuyucu ilk okuyacağı rivayetle başlar. Mana durumu, nefes ihtiyacı ve ihtilaf kesafeti gibi şartlarla duracağı yeri tayin ederek durur. İkinci okuyuş için başladığı yere dönmeden, durduğu yere en yakın ihtilaflı kelimeyi ele alır, önce ondaki mevcut vecihleri okuyarak bitirir ve sonuncu durduğu yere gelir. Uygulama bu şekilde, durduğu yerden başa doğru gidilerek ve örtüşen rivayetleri tekrar etmeksizin daha az bir zaman içerisinde bitirilmiş olur.⁶⁸

Örnek olarak Bakara suresinin 28. ayeti verilebilir:

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

“Ey kâfirler! Siz ölü iken sizi dirilten (dünyaya getirip hayat veren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O’na döndürüleceksiniz.

⁶⁵ İbnü’l-Cezerî, *Tayyibetü ’n-neşr fi ’l-kirâati ’l-aşr*, 61.

⁶⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi ’l-kirâati ’l-aşr*, 2:201-202.

⁶⁷ Ahmed b. Muhammed el-Cezerî, *Şerhu tayyibeti ’n-neşr fi ’l-kirâati ’l-aşr*, 164.

⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi ’l-kirâati ’l-aşr*, 2:201-202; Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti ’n-neşr fi ’l-kirâati ’l-aşr*, 2:137; Ahmed b. Muhammed el-Cezerî, *Şerhu tayyibeti ’n-neşr fi ’l-kirâati ’l-aşr*, 165; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 103. Benzer ifadeler için bkz. Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 112-113.

Yukarıda sureti verilen ayetin okunuşunda şu hususlar göz önünde tutulmuştur:

1. Ayetin kıraat tertibi İbnü'l-Cezerî'nin geliştirdiği usule göre çıkarılmıştır.
2. İbn Mücahid'in Kâlûn'la başlayıp Hamza ile biten ilk yedi kıraat imamının tertibi esas alınmış, yedi kıraat imamının rumuzları Şâtîbî'nin belirlediği şekliyle verilmiştir. Ayrıca birinci cüzün ilk 10 sayfası içinde olmasına rağmen (usulen ilk yedi kıraat imamının vücuhatları alınır kalan üç tanesinin kıraatleri dahil edilmez) kıraat-i aşere'ye göre çıkarılmıştır ve yedinin dışındaki diğer üç kıraat imamının rumuzları Hamdullah Hayreddin Efendi'nin (ö.960/1552'den sonra) *Fuyûzu'l-İtkân* isimli eserinin rumuzlarına göre verilmiştir.
3. Vücuhatlar İstanbul Tariki Ahmet es-Sûfî mesleğine göre çıkarılmıştır.
4. Husnû'l-vakıf olabilecek yere kadar Kâlûn'un rivayeti gösterilmiş, ilk önce sılası daha sonra ademi sılası alınmıştır ve Kâlûn'un rivayetiyle ortak olan diğer ravilerin kıraatleri tekrar edilmemiştir.
5. Kâlûn'un kıraatleri okunup vakfedildikten sonra başlangıç yerine dönülmeyerek vakfedilen yere en yakın olan kelimeye kadar gelmiş olan ravinin kıraati (tertibe göre) okunmuş ve Kâlûn'a göre vakfedilen yerde durulmuştur. Böylece sondan başa doğru bir yöntem izlenmiş, en son vecih çıkarılmış ve ayetteki kıraat farklılıkları bitirilmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin geliştirdiği Şamlılarınkinden farklı olan vakıfta cem' usulüne yeni bir yöntem diyebiliriz. O, kıraat âlimlerinin uygulamalarından yola çıkarak harfte ve vakıfta cem usullerini birleştirmiştir. Bu yönüyle uzun sürecek kıraat eğitiminin kısa sürede tahsil edildiği kıraat üstatlarımızın tecrübeleriyle de sabittir. Çağımızda zaman çok hızlı akıyor ve kıraat eğitimine yeni bir güzellik katıyor. İbnü'l-Cezerî'nin geliştirdiği usulle Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı çeşitli illerdeki eğitim merkezlerinde ve gönüllülük esasına bağlı olarak aşere-takrip-tayyibe eğitiminin verildiği yerlerde (Aksaray İlimizde 1 din görevlisi, İslami İlimler Fakültesinden 1 öğretim üyesi ve 3 Kur'ân kursu öğreticisinden oluşan 5 kişilik bir ekibe Aşere eğitimi halihazırda tarafımdan verilmesi bir örnek oluşturabilir) uzun yılları alacak kıraat eğitimi 3 yıllık zaman zarfında belki daha kısa sürede verilmektedir.

İbnü'l-Cezerî yukarıdaki cem/indirac metotlarının dışında ayette cem metodundan da bahseder.

1.2.1.2.3. Ayette Cem/İndirac (الْجَمْعُ بِالْآيَةِ)

Kıraat vecihleri cemedilirken ilk önce belirlenen rivayetle ayet başından sonuna kadar okunur. Sonra başa dönülür, ikinci rivayet icra edilirken yine ayet sonuna kadar okunur ve

farklılıklar bitene kadar uygulama böyle devam eder. Sonra diğer ayete geçilir. Ayette cem/indirac uygulaması yapılırken vecihlerin karışmaması ve terkipten/birleştirmeden uzak olması hedeflenir.⁶⁹ Bu (ayette cem) bundan (vecihlerin karışması ve terkipten) onları halas etmez/kurtarmaz. Çünkü bazı ayetler vardır ki üzerinde vakıf tamam olmaz ve maba'dinden de ibtida güzel olmaz. Örneğin فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ (4) الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ burada⁷⁰ (Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki) de mana tamam olmadığından vakfı tam olmaz, الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ (Onlar namazlarını ciddiye almazlar) ayetinden ibtida etmek de hüsnü ibtida olmaz demek istenmiştir.

Ayette cem metoduna örnek olarak Fatıha suresinin 6. ayetindeki okuma farklılıkları verilebilir:

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

“Bize doğru yolu göster.”

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
 ا ه ك ن ر ج ع خ ل
 بالسين
 اشمام
 ف

Ayette cem/indirac metoduna göre verilen kıraat farklılıkları Medine kıraat ekolünden Nâfi ile başlamış aynı kıraati sergileyen imamlar (Bezzî, Ebû Amr, İbn Amir, Asım, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef) onunla birlikte çıkmıştır. Kunbûl الصِّرَاطِ kelimesindeki ص harfini س olarak الصِّرَاطِ şeklinde okumuş ve 2. sıradan çıkmıştır. Hamza ise الصِّرَاطِ kelimesindeki ص harfini işmamlı⁷¹ bir şekilde okumuştur.

İndirac usulünde verilen cem metotlarına ilave olarak bazı kaynaklar *Tenâsüble cem/indirâc* (الْجَمْعُ بِالتَّنَاسُوبِ) diye bir metot daha vermektedirler.⁷² Verilen metotlar mesleğe vakıf okuyucunun cem uygulamasında bazı tasarruflarda bulunmasıyla ortaya çıkmaktadır. Önce kasır ya da tul ashabını öne getirmek veya biri birinin alternatifini olan fetih, taklil, imale gibi vecihler arasındaki sıralama gibi hususlara dikkat etmek gibi.⁷³

1.2.2. İndiracda Uyulması Gereken Şartlar

Kıraat eğitim ve öğretiminde cem metodunun bazı kıraat âlimleri tarafından hoş görülmemesinin yanında az zamanda çok eğitimin verilmesi, pratik ve kolay olması vb.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 2:202.

⁷⁰ Mâûn 107/4-5.

⁷¹ Ferî harflerden olan ve “sâd-ı muşemmeme” (işmâm edilen sâd) diye isimlendirilen bu kıraat şekli; sâd harfini zay lafzına karıştırarak okumadır. Safir harfleri olan bu iki harfin mahreci bir olduğundan, sâd harfi zay harfine yaklaştırılarak okunur. İşmam ile okunan bu harf, ne halis bir sâd ve ne de halis bir zay'dır, ikisi arası bir harftir. Bkz. Abdülfettah el-Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, İstanbul: ts, 7.

⁷² İbrahim b. Said ed-Devserî, *Muhtasarü'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât*, (Riyad: 2008), 54.

⁷³ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 103.

faydalarla uygun gören kıraat âlimlerinin bulunduğu bahsedilmişti. Cem metodunun uygulanabileceğini söyleyen ve cevaz veren âlimler de bunu Kur'an lafzının ve manasının bozulmaması gibi birtakım şartlara bağlamışlardır.

Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer el-Endelüsî el-Kîcâtî'nin (ö.730/1330)⁷⁴ *Tekmile*'sinde geçen Harfte Cem metodunun keyfiyeti ve şartları hakkındaki bilgilere İbnü'l-Cezerî *Neşr* isimli eserinde yer vermektedir.⁷⁵ Ayrıca *Neşr*'de, İbnü'l-Cezerî'nin tercih ettiği Vakıfta Cem metodu için de birtakım şartlar ileri sürülmektedir. Kıraatleri cem ederken uyulması gereken kurallar hakkında birtakım hususlar şöyledir:

1.2.2.1.Riâyetü'l-Vakf

Vakfa dikkat etme vakfî gözetme manasında olan bu şartta, ayetteki kıraat farklılıkları okunurken vakfedildiğinde ayetin lafzı ve manası bozulmamalı, hatta yapılan vakıfla lafzın içerdiği manalardan birine bile ters gelmemelidir.

Örnek 1:

Âl-i İmran Sûresinin 62. ayetinin *إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* = Şüphesiz bu (İsa hakkında söylenenler), doğru haberlerdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.”

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ kısmında *إِلَهٍ* şeklinde okuyup *إِلَّا اللَّهُ* lafzını okumadan durmak caiz değildir. Aynı durum *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* terkinde de geçerlidir. İstisna edatı olan *إِلَّا* dan önce durmak caiz değildir.⁷⁶

Ayrıca *إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ* ayetinde *مِنْ* harfi cerrinden sonra başında hemze-i münekkere bulunan *إِلَهٍ* kelimesi ve tenvinli *إِلَهٍ* kelimesinden sonra yine başında hemze-i münekkere bulunan *إِلَّا* istisna edatının gelmesiyle kıraat imamı Nâfi'nin ravisi Verş (nakil gibi) ve Hamza'nın (tahkiki) ve ravisi Halef'in (sekte) vecihlerine dikkat edilmesi gerekecektir. Dikkat edilmezse bazı vecihlerin alınmaması söz konusu olacaktır.

Örnek 2:

Sebe Sûresi'nin 28. ayetinin *وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ* “Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.” *وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا* kısmında medd-i munfasılda ihtilaf vardır. Şayet *وَمَا أَرْسَلْنَاكَ* terkindeki bütün kurraya ait olan ihtilafı cem etmek için *أَرْسَلْنَاكَ* kelimesinde vakfedilip istisna edatı terk edilirse Cenâb-ı Hakk'ın muradı verilmemiş olacaktır. Bu itibarla

⁷⁴ Ebu'l-Hasen Ali b. Amr el-Endelüsî el-Kîcâtî hakkında bilgi için bkz. Muhammed Muhtar, *Târîhu'l-kirâât fi'l-meşriği ve'l-mağribi*, nşr. Manzumeti'l-İslamiyye/Islamic Educational Scientific and Cultural Organization 2001, 365.

⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 2:202.

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 2:203.

vakıf *أَرْسَلْنَاكَ* kelimesinde yapılmamalı istisna edatından sonraki kısım da okunmalıdır.⁷⁷ Verilen bu şart Mısırlıların ve Mağriblilerin cem metodunda dikkat edilmesi gereken bir durumu göstermektedir.⁷⁸

1.2.2.2.Riâyetü'l-İbtida

Hem Harfte Cem hem de Vakıfta Cem metodunu ilgilendiren, kıraatlerde riâyetü'l-ibtidâ kuralı Kur'an okumaya başlarken dikkat edilecek hususlardandır. Kur'an okunurken durulacak bir yer tespit edilir. Vakfedildikten sonra ilk kelimedeki ibtidayı doğru bir şekilde yapmak gerekir.⁷⁹

Örnek 1:

Mâide Sûresinin 72. ayetinin *لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ* = “Andolsun ki “Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesîh'tir.” diyenler kâfir olmuşlardır”. *لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا* terkinin son kısmında *قَالُوا* kelimesinde vakfedip ondan sonraki kelimedden başlayarak hatalı bir ibtida yapıp *لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا* = “Andolsun ki “Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesîh'tir.” şeklinde yanlış bir anlamın ortaya çıkmasına neden olacaktır.⁸⁰

Aynı durum Ra'd Sûresinin 43. ayetinin/son ayetinin *وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا* = “Kâfir olanlar: Sen rasûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin, derler. De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitab'ın bilgisi olan (Peygamber) yeter.” *وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا* terkinde de vardır. *وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا* “Kâfir olanlar, derler.” şeklinde okuyup sonunda vakfetmek ve *لَسْتَ مُرْسَلًا* “Sen rasûl değilsin.” diye ibtida etmek yanlış bir anlam oluşturacaktır.⁸¹

1.2.2.3.Hüsnü'l-Edâ

Tayyibe şarihi Ahmed b. Muhammed el-Cezerî hüsnü'l-edâ'yı tecvid, tahkik ve benzeri usullerle okumak olarak tanımlamaktadır.⁸² Bir başka tanımlamaya göre ise vecihlerin edasını doğru ve güzel bir şekilde yaparak hakkını vermektir.⁸³

1.2.2.4.Ademü't-Terkîb

Kur'an okuyan kimse okuduğu ayetteki bir kıraat vechini okurken o vechi tamamlamadan başkasının kıraatine geçemez. O kişi, okumaya başladığı imamın kıraatinin bir vechini başka bir imamın kıraatinin bir vechiyle karıştırarak okursa, yani aynı ayette okuduğu bir vechin ilk cümlelerini (diyelim İmam Nafi'ye göre başladı ama onun vechini)

⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, 2:203.

⁷⁸ Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 115.

⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, 2:203.

⁸⁰ Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 116.

⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, 2:203.

⁸² Ahmed b. Muhammed el-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, 165.

⁸³ Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 103.

tamamlamadan, diğer cümlelerini farklı okuyan bir başka imamın okuyuşunu katarak okursa terkiib yapmış olur. Böyle yaparsa hocası eliyle işaret ederek izin vermez. Okuyan işareti anlamayacak olursa hocası neden geçiş yaptığını sorar. Eğer bunu da anlamazsa hatırlayınca kadar bekler. Hatırlayamadığı takdirde okuyana hatırlatır. Bu durum da ademü't-terkiib olarak tanımlanmaktadır.⁸⁴

Cem konusunda ademü't-terkiib/terkiibten kaçınmak her iki metodu/Harfte ve Vakfta Cem metodunu ilgilendirmektedir ve uygulamada dikkat edilmelidir. Şayet terkiip yapılırsa farklı ihtilaflar tek okuyuşta toplanırsa (ayrı ayrı imamların kıraatleri aynı cümle içerisinde cemedilirse) terkiib meydana gelir. Kıraatlerde terkiib de kabul edilmemektedir.⁸⁵ Sehâvî (ö.643/1245) kıraatlerin birbirine karıştırılarak okunmasını hata olarak görmektedir.⁸⁶ Ca'berî (ö.732/1332) iki kelimedenden birinin diğeriyle bir bağı/alakası varsa kıraatlerin bir kelimedede terkiibinin yasaklandığını ve bir bağı yoksa mekruh olduğunu söylemiştir. Ancak karilerin çoğunluğu mutlak anlamda terkiibe cevaz vermiştir. İbnü'l-Cezerî ise iki kıraatten birinin diğeriyle bağıllık durumunda terkiiblerinin (bir araya getirilmelerinin) haram olduğunu beyân etmektedir ve Bakara Sûresi 37. ayetini örnek vermektedir.⁸⁷ Kıraatleri cemederken bir karinin rivayeti tamamlanmadan başka bir karinin okuyuşuna geçilmemesiyle ilgili olarak İmam Nevevî de “Kur'an okuyan bir kimse kurrâdan herhangi birinin kıraatiyle okumaya başladığında, anlamca kelamin irtibatı devam ettiği müddetçe başka kıraate geçemez; ancak irtibat kesildiğinde yedi imamdan birinin kıraatine geçer. Fakat evlâ olan bir mecliste başladığı kıraatle devam etmesidir.” demektedir.⁸⁸

Ademü't-terkiiple ilgili olarak Bakara Sûresi 37. ayeti ele alınabilir:

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ = “Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.”

İbn Kesîr'in dışındaki kurrâ metinde verildiği gibi آدَمُ kelimesini ref ve كَلِمَاتٍ kelimesinin kesresi ile ayeti okumaktadır. İbn Kesir ise ilgili kelimeyi nasb ile آدَمٌ şeklinde ve كَلِمَاتٍ kelimesini de ref ile okumaktadır.⁸⁹ Ama okuyucu آدَمٌ şeklinde cumhur okuyuşu ile birlikte aynı anda كَلِمَاتٍ şeklindeki İbn Kesir okuyuşunu cem ederse bu terkiib kusurunu işlemiş

⁸⁴ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1:353.

⁸⁵ Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2:137.

⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 1:18; Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2:137-138.

⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 1:18-19.

⁸⁸ Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2:138.

⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 2:211; Dimyâtî, *İthaf*, 1:388.

sayılır. Çünkü bir okuyuşta iki farklı kıraatin uygulanması, çakışma diyebileceğimiz terkihi meydana getirir, bu rivayet disiplinine muhalif bir durum teşkil etmektedir ve menedilmiştir.⁹⁰

1.2.2.5.Riâyetü't-Tertîb

Kıraatlerde tertib konusuna değinenlerden birisi Suyutî'dir (ö.911/1505). Sûyutî kıraatte cemederken İbn Kesîr'den önce Nâfi ile, Verş'ten önce de Kâlûn ile başlamayı kurrâ yanında tertibe riayet olarak değerlendirmektedir.⁹¹ Türkiye'de öğrencilere verilen kıraat eğitimi ve öğretiminde bahsi geçen İbn Mücahid'in tertibine riayet esas alınmaktadır.

İbnü'l-Cezerî kıraatlerin ceminde tertib konusunda İbn Kesîr'den önce Nâfi ile, Verş'ten önce de Kâlûn ile başlamanın şart değil belki müstehab olduğunu söylemekte ve tertibe riayet etmede en doğru olanın müelliflerin kitaplarında hangi kıraat imamını öne geçirmişlerse onunla başlayabileceklerini ve bu konuda herhangi bir mekruhluğun olmadığını söylemektedir. Bu yönüyle kimi âlimler kıraatleri cem' konusunda Kâlûn'dan önce Verş'le, Bezzî'den önce de Kunbûl ile başlardı ve bu uygulama mekruh görülmezdi.⁹²

Tertîb konusunda iki görüş verilmektedir: Rical sırası ve medlerdeki tenasübün esas alınması.

Rical sırasında da ya İbn Mücahid'in tertibi esas alınacak ya da derste takip dilecek kitabın tertibi esas alınacak.

Medlerdeki tenasübte ise kasr ashabı (Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer) öne alınarak veya tul ashabı (Verş, Hamza) öne alınarak kıraatler cemedilecek yahut da tilavette öne geçirilen ravinin rivayetine benzer rivayetleri okuyan kurrânın kıraatiyle tertib uygulanacaktır.⁹³

1.2.2.6.Muzaf ve Muzafun İleyhi Birbirinden Ayırmamak

Kıraatleri icrâ ederken müzaf üzerinde durup muzafun ileyhi terk etmek ya da bunun tersini yapmak da hoş görülmemiştir. Muzaf ve muzafun ileyhi birbirinden ayırmamak gerekmektedir. Muzaf ve muzafun ileyhi anlam yönüyle birbirlerine bağlıdır. Bunların herhangi birindeki kıraat ihtilafını cemetmek gayesiyle diğerini ötekinden ayırmak uygun görülmemektedir.⁹⁴

Bakara Suresinin 122. ayetindeki يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَلِي فَصَلُّوا عَلَيَّ = “Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi (bir zamanlar) cümle âleme üstün

⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 1:19; Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2:138; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 102.

⁹¹ Sûyutî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 1:353.

⁹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 2:204.

⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 2:204; Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 118.

⁹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *İdah el-vakf ve'l-ibtida*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, (Şam: 1971), 1:116; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirââti'l-aşr*, 2:203.

kılmış olduğumu hatırlayın.” kıraat farklılıklarını cemederken şayet *بِنِي إِسْرَائِيلَ* tamlamasında muzafun ileyhten itibaren kıraatleri alırsak Ebû Ca’fer’in *إِسْرَائِيلَ* kelimesindeki kasr teshil ve tul teshilleri devreye girer muzaf ve muzafun ileyhi bölmezsek Kâlûn’un alınmayan vecihleri alınarak sıralama takip edilir.

1.2.2.7.Sıfatla Mevsuf Arasında Durmamak

Kur’an tilavet ederken kıraat ihtilaflarının icrasında sıfat ve mevsufu birbirinden ayırmamak gerekir.⁹⁵ Fatiha suresinin ikinci ayetinde yer alan *الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* = “Hamd (övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.” *رَبِّ الْعَالَمِينَ* da vakfeden okuyucu *رَبِّ الْعَالَمِينَ* şeklinde ibtida ederse sıfatla mevsufu ayırmış olacaktır. Çünkü *رَبِّ الْعَالَمِينَ* Allah lafzının sıfatıdır.⁹⁶

Kıraat ihtilaflarını icra ederken sıfat ve mevsufun ayrılmaması gerektiğine ve ayrılırsa vücutların değişeceğine dair bir örnek Bakara Sûresi 126. ayeti verilebilir. İlgili ayetteki *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ* = “İbrahim de demişti ki: Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah’a ve ahiret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle. Allah buyurdu ki: Kim inkâr ederse onu az bir süre faydalandırır, sonra onu cehennem azabına sürüklerim. Ne kötü varılacak yerdir orası!” *بَلَدًا آمِنًا* tamlamasında *آمِنًا* kelimesinden itibaren cem edersek Verş’ten önce Halef’in kıraati okunacak sonra da Verş’in kıraatleri okunacaktır. Sıfat ve mevsufu bölmezsek Verş’in rivayetleri teker teker alınacaktır.

Kıraatleri cem ederken bahsi geçen bu hususlar dışında merfû (raf alametli) olan kelimeyi terk edip râfi (merfû kelimeye etki eden) kelime üzerinde durmak ya da bunun tersini yapmak; nâsıp (mansub kelimeye etki eden) kelimeyi terk edip mansûb (nâsib alametli) olan kelime üzerinde durmak veya bunun aksini yapmak, te’kid (sözü pekiştirme, muhatabı söze inandırmayı belirten) kelimesini terk edip müekket (pekiştirilen, kuvvetlendirilen) üzerinde durmak da uygun olmayan vakıflar arasındadır. Yine *أَنَّ* ve kardeşlerinin ismini terk edip haberinde durmak ya da haberini almadan isminde durmak da böyledir.⁹⁷

İndirâcda uyulması gereken şartlar başlığında son iki madde ve o iki maddeye ilave verilen kurallar infiradi okuyuşta da uyulması gereken vakıf ve ibtida ile ilgili kurallar olarak da görülebilmektedir.

⁹⁵ Enbârî, *İdah el-vakf ve’l-ibtida*, 1:116.

⁹⁶ Enbârî, *İdah el-vakf ve’l-ibtida*, 1:119-120; Tetik, *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, 119.

⁹⁷ Verilen bilgiler ve örnekler için bkz. Enbârî, *İdah el-vakf ve’l-ibtida*, 1:116-145.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in vahye muhatab olmasıyla doğan, "yedi harf" ruhsatıyla alanı genişleyen ve Hız. Osman'ın istinsâhıyla çeşitli aşamalardan geçen kıraatler, günümüze kadar gelmiştir. Kıraatleri şifâhî olarak Hız. Peygamber'den öğrenen sahabe, bu mirası aldıkları gibi tâbiîne aktarmışlardır. Tâbiîn nesli de bu sünnete uymuş ve kendilerinden sonrakilere kıraatleri iletmışlerdir. Bu durum, kıraatleri kendilerine dayandırılan meşhur kıraat imamlarına kadar böyle devam etmiştir. Bir senet zinciriyle aktarılan kıraatler, kapsamlı bir şekilde kitaplara yazılmaya başlanmış, kâideleri ve usûlleri belirlenen kıraatler ün kazanmıştır.

Hız. Peygamber'den sahih bir şekilde gelen rivayetler bir eğitim ve öğretim yöntemiyle nesilden nesile aktarılmıştır. Kıraat eğitim ve öğretiminde uygulanan arz ve sema gibi kıraatlerin tahsiline ilişkin usuller olduğu gibi kıraatlerin icrasına/edasına yönelik infırad ve indirac usulleri de vardır. Kıraatlerde infırad usulü kıraatleri ayrı ayrı okuma, rivayetleri birbirine karıştırmadan okuma, her rivayet için ayrı hatim indirme şeklinde anlamlandırılmaktadır. İslam'ın ilk dönemlerinden hicri 5. asra kadar kıraatlerde infıradı usul uygulanmıştır. Hocaların ve talebelerin gayretinin azalması, insan meşguliyetlerinin çoğalması, her şeyi çabuk öğrenme hırsı ve yüksek rakamlara varan hatimlerin sayısı ve az zamanda çok bilgiler öğrenmek ve eğitimi kolaylaştırmak amacıyla indirac usulü ortaya çıkmıştır. İndirac usulü ise bir hatimde bütün kıraat vecihlerini tedris ve kıraat etmektir. Hicri 5. asırdan İbnü'l-Cezerî'nin dönemine kadar ise *Harfte Cem* (Mısırlıların ve Mağriblilerin mezhebi) ve *Vakıfta Cem* (Şamlıların Mezhebi) metotlarıyla gelen indirac usulü uygulanmıştır. Kıraat tarihinin en önemli simalarından ve köşe taşlarından ve Anadolu'da kıraat ilminin lokomotifini olan İbnü'l-Cezerî *Harfte Cem* ve *Vakfta Cem* metodlarının avantajlarını birleştirerek *Vakfta Cem*'de yeni bir usul geliştirmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin geliştirdiği usule yeni bir yöntem diyebiliriz. O, kıraat âlimlerinin uygulamalarından yola çıkarak *harfte* ve *vakıfta cem* usullerini birleştirmiştir. Bu yönüyle uzun sürecek kıraat eğitiminin kısa sürede tahsil edildiği kıraat üstatlarımızın tecrübeleriyle de sabittir. Çağımızda zaman çok hızlı akmakta ve geliştirilen yöntem de kıraat eğitimine güzellik ve kolaylık sağlamaktadır. Kıraat eğitim ve öğretimi yapılırken birtakım pratik yöntemler üretilebilir. Ancak geliştirilen yöntem ilmin değersizleşmesine, kalite ve seviyenin düşmesine neden olmamalı, kıraat geleneğimizin ilkelerine ters düşmemelidir.

KAYNAKÇA

Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: İFAV, 2015.

Akdemir, Mustafa Atilla. “Kıraat Eğitiminde Tarikler”. Kur’an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı. (165-177), 2000.

Akkuş, Murat. “Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)”. *Mütefekkir* 2/3 (Haziran, 2015):151-176.

Akkuş, Murat. *Kıraat Farklılıklarının Kur’ân’ın Anlaşılmasındaki Rolü: et-Tahrîr ve’t-Tenvîr Örneği*. Doktora Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2014.

Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. 2. Baskı. Bursa: Emin Yayınları, 2014.

Birişik, Abdülhamit. “Kıraat”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 25:426-433 İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Cezerî, Şihabüddin Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Şerhu tayyibeti’n-neşr fi’l-kırâati’l-aşr*, Thk. Enes Mihrah. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/2000.

Çetin, Abdurrahman. “Kıraat ve Tecvid İlimleri Bibliyografyası”, *UÜİFD* II/2 (1987), 309-317.

Dağ, Mehmet “Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı ve Biçimi Üzerine”, *EKEV Akademi Dergisi*, 56/17 (Yaz-2013), 311-324.

Devserî, İbrahim b. Said. *Muhtasaru’l-ibârât li mu’cemi mustalahâti’l-kırâât*. Riyad, 2008.

Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. *İthâfî fûdalâi’l-beşer bi’l-kırâati’l-erbea aşer*. Thk. Şaban Muhammed İsmail. 2 Cilt. Beyrut, 1987.

Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *İdah el-vakf ve’l-ibtida*. Thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan. Şam, 1971.

İbn Nedîm, Ebü’l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya’kûb İshâk el-Verrâk. *el-Fihrist*. Thk. Rızâ-Teceddüd, ys: ts.

İbnü’l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed Şemsüddin Ebü’l-Hayr. *en-Neşr fi’l-kırâati’l-aşr*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ. 2 Cilt. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009.

İbnü’l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed Şemsüddin Ebü’l-Hayr. *Müncidü’l-mukriîn ve mürşidü’t-talibin*. Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye: 1999.

İbnü’l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed Şemsüddin Ebü’l-Hayr. *Tayyibetu’n-neşr fi’l-kırâati’l-aşr*. Thk. Muhammed Temim Mustafa ez-Za’mî. Cidde: Mektebetü Dâru’l-Hüdâ, 1994.

İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed Şemsüddin Ebü'l-Hayr. *Ğayetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.

Kâtip Çelebî (Hacı Halife). *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. Thk. Muhammed Şerâfeddin Yaltkaya. Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (II cilt bir arada) ts.

Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.

Mu'cemü'l-vecîz, Mecmeu'l-Lüğati'l-Arabiyye, Mısır, 1400/1980.

Muhtar, Muhammed. *Târîhu'l-kirâât fî'l-meşriği ve'l-mağribi*. Nşr. Manzumeti'l-İslamiyye/Islamic Educational Sciencific and Cultural Organization. 2001.

Nüveyrî, Ebü'l-Kasım Muhammed b. Muhammed. *Şerhu tayyibeti'n-neşr fî'l-kıraati'l-aşr*. Thk. Muhammed Surur. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Palûvî. Abdülfettah. *Zübdetü'l-irfân*, İstanbul, ts.

Râfî, Mustafa Sâdık. *İ'câzü'l-Kur'an ve'l-belâğatü'n-nebeviyye*, Beyrut: 1425/2005.

Safakusî, Ebü'l-Hasen Ali b. Salim b. Muhammed en-Nurî. *Gâysü'n-nef'i fî'l-kirâati's-seb'i*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

Suyûtî, Celaledin. *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Ebi'l-Fazl İbrahim. Mısır, 1974.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid Istihlaları*. 2. Baskı. İstanbul: İFAV, 2009.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Tetik, Necati. "Kur'an Tilavetinin Veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usülleri", *AÜİFD* 9 (1990): 238-244.

Tetik, Necati. "Kıraat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kıraat Eğitiminde Meslekler", Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV, 147-167. İstanbul, 2002.

Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara, 2005.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV, 2016.

Zebîdî, Muhammed Murtazha. *Tâcu'l-arûs min cevahiri'l-kâmûs*. Mısır, 1306.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Mektebetü Dâri't-türâs, 1404/1984.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Fevvâz Ahmed Zümerlî, Beyrut, 1415/1995.